

Το περιεχόμενο και η εξέλιξη της νηστείας

Ορθοδοξία / Ηθική

Χρυσόστομος Χατζηλάμπρου

Στο πλαίσιο της συγκριτικής μελέτης του κ. Χρυσοστόμου Χατζηλάμπρου για τη σχέση μεταξύ Απεργίας Πείνας και Νηστείας, συνεχίζουμε (προηγούμενο άρθρο: www.remptousia.gr/?p=58008) στο παρόν δημοσίευμα την παρουσίαση της εξελικτικής πορείας του σημαντικού για τη χριστιανική πνευματικότητα αυτού θεσμού .

Αρκετά νεότερη θεωρείται η νηστεία της θεομητορικής εορτής της «Κοιμήσεως της Θεοτόκου». Εμφανίζεται στην Ανατολή στις αρχές του 5^{ου} αι. Με διάταγμα του αυτοκράτορα Μαυρίκιου (582 – 602) επιβάλλεται σε ολόκληρη τη βυζαντινή αυτοκρατορία και λίγο αργότερα διαδίδεται και στην Δύση. Η σημερινή της μορφή είναι πολύ νεότερη. Αρχικά παρουσιάζεται διαιρημένη σε δύο τμήματα. Το πρώτο αναφέρεται στην εορτή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος με χρονική διάρκεια πέντε ημερών και το δεύτερο στην Κοίμηση της Θεοτόκου διάρκειας επτά ημερών. Η συνένωση των δύο νηστειών γίνεται κατά τον 10^ο αι. από τον Λέων τον ΣΤ΄, με ταυτόχρονη κατάργηση της κρεοφαγίας[57] κατά την ημέρα της Μεταμορφώσεως.

Το ασκητικό πνεύμα του μοναχισμού οδηγεί σταδιακά στον πολλαπλασιασμό των ημερών ασιτίας. Στην εκκλησιαστική παράδοση, εκτός από μεγάλες περιόδους νηστείας καθορίζονται με την πάροδο του χρόνου και τακτές ημερήσιες. Η νηστεία της παραμονής της γιορτής των Θεοφανείων, που θεσπίζεται μετά τον διαχωρισμό της εορτής των Χριστουγέννων στην Ανατολή στα μέσα του 4^{ου} αι. Η νηστεία της Παγκόσμιας υψώσεως του Τιμίου Σταυρού στις 14 Σεπτεμβρίου, που κατά τα Τυπικά[58] φέρει την ίδια αξία με εκείνη της Μεγάλης Παρασκευής. Η νηστεία της Αποτομής της τίμιας κεφαλής του Προδρόμου Ιωάννη στις 29 Αυγούστου, πολύ νεότερη από την καθιέρωση της εορτής. Στο τυπικό του αγίου Σάββα Ιεροσολύμων δεν ορίζεται νηστεία. Αυτή καθιερώνεται από το 17^ο αιώνα και όχι σε όλες τις περιοχές της Ορθόδοξης Εκκλησίας[59].

Οι νηστείες, πριν από το Βάπτισμα των κατηχουμένων και της Ιεροσύνης των λειτουργών των εκκλησιαστικών κοινοτήτων, θεωρούνται από τις αρχαιότερες και

αναζητούνται σε θεσμούς της αρχέγονης Εκκλησίας (Πραξ. 13, 1-3), ενώ η νηστεία πριν το Γάμο και τη Θεία Κοινωνία δεν απαντούν στην αρχέγονη παράδοση της Εκκλησίας. Ειδικότερα, στην αρχαία Εκκλησία από το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας αποκλείονται μόνο όσοι έχουν υποπέσει σε βαρύ αμάρτημα. Τόσο η αρχαία εκκλησιαστική πράξη όσο και οι ιεροί Κανόνες δεν προβλέπουν ειδική νηστεία για όσους πρόκειται να προσέλθουν στην Ευχαριστία.

Στην αποστολική εποχή, οι πιστοί κοινωνούν μετά το δείπνο (Πραξ. 2, 46). Αργότερα η μόνη ευχαριστιακή νηστεία που ορίζεται από τους Κανόνες της Εκκλησίας[60] αναφέρεται στη νηστική προσέλευση του πιστού στο μυστήριο. Ο χαρμόσυνος χαρακτήρας των δύο ημερών[61] του Σαββάτου και της Κυριακής, εκτός του Μεγάλου Σαββάτου, αποκλείει τη τήρηση της νηστείας. Εκτός από τις τακτές νηστείες, οι οποίες έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα για όλους τους πιστούς, η εκκλησιαστική παράδοση γνωρίζει και άλλες, έκτακτες νηστείες όπως: νηστεία που επιβάλλεται από τον Πνευματικό ως επιτίμιο, νηστεία εξαιτίας έκτακτων περιστατικών, απειλής πολέμου, επιδρομή αλλοφύλων, φόβου σεισμού, επιδημίας, αλλά και προσωπικού τάματος.

Η μορφή της πλήρους ασιτίας με την πάροδο του χρόνου και τη θέσπιση νέων νηστειών αντικαθίσταται από την αποχή ορισμένων μόνο τροφών. Η διάκριση των τροφών σε νηστήσιμες ή όχι αποβλέπει στην άσκηση του σώματος και την χαλιναγωγή των σαρκικών επιθυμιών και δεν έχει καμία σχέση με την διάκριση καθαρών ή ακαθάρτων τροφών της ιουδαϊκής θρησκευτικής παράδοσης. Αυτό υποδηλώνεται και από το γεγονός ότι ο τρόπος τήρησης της νηστείας, αλλά και η χρονική της διάρκεια ρυθμίζονται από ιερούς Κανόνες τοπικών και οικουμενικών συνόδων για τη νηστεία της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και της Τετάρτης και Παρασκευής, ενώ για τις άλλες σε καμία σύνοδο δε γίνεται λόγος.

Η συνεχής και σε τοπικό βαθμό οριοθέτηση του θεσμού της νηστείας φανερώνει την πορεία που ακολουθεί το εκκλησιαστικό σώμα στη διαμόρφωση εκκλησιαστικής συνείδησης, αναφορικά με το θέμα μέσα στο πέρασμα του χρόνου. Από τον 4^ο έως τον 11^ο αιώνα οι αντιλήψεις σχετικά με τη νηστεία, τη διάρκεια της και τις μορφές, που λαμβάνει κάθε φορά, παραμένουν συγκεχυμένα στη συνείδηση των πιστών. Η κατάσταση αυτή σκιαγραφείται μέσα από τα κείμενα των εκκλησιαστικών πατέρων της εποχής, ενώ κατά τον 12^ο αιώνα με τις ερμηνευτικές προσπάθειες του Θεοδώρου Βαλασαμίνος διαφαίνεται να παγιώνεται ο θεσμός της νηστείας με τη μορφή που ισχύει σήμερα στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία.

Με το χωρισμό της Ανατολικής και Δυτικής χριστιανοσύνης, τη διάσπαση της δεύτερης σε ομολογίες και δόγματα επέρχεται χωρισμός και στους κανονισμούς,

τη χρονική διάρκεια, αλλά ακόμα και τις στοχεύσεις της νηστείας μέσα στο χριστιανικό κόσμο. Σήμερα στους κόλπους της Δυτικής χριστιανοσύνης, η έννοιά της βρίσκει νοηματική διαφοροποίηση, μερική αποδοχή, αλλά και άρνηση. Αυτό δεν σημαίνει ότι δε διαφοροποιείται και ανάμεσα στη συνείδηση των πιστών της σημερινής Ανατολικής χριστιανοσύνης.

2.2 Μορφές νηστείας και διαβαθμίσεις

Υπάρχουν δύο τρόποι – μέθοδοι νηστείας θεμελιωμένοι και οι δύο στην Αγία Γραφή και στην Παράδοση της Εκκλησίας, η γενική και η ασκητική. Η γενική, πιο αυστηρή, με την μορφή της καθολικής αποχής από τη τροφή και το ποτό. Η ασκητική, αποχή από ορισμένα φαγητά και με σημαντική ελάττωση στο διαιτητικό σύστημα[62]. Η διαφοροποίηση δε θέτει σε σύγκρουση τον εκκλησιαστικό θεσμό, αλλά σε σύγκλιση και ικανοποίηση δύο ξεχωριστών αναγκών του ανθρώπου. Από την αρχή του Χριστιανισμού, η νηστεία συνδέεται με την προετοιμασία και την αναμονή των Εσχάτων, έχει δηλαδή εσχατολογικό χαρακτήρα.

Η σωματική πείνα γίνεται το άνοιγμα της ανθρώπινης φύσης στην άκτιστη φύση του Θεού. Στη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας, η γενική αποχή από την τροφή συναντάται σε μονοήμερες προετοιμασίες μεγάλων γιορτών, της παραμονή Χριστουγέννων, Θεοφανείων, βραδινής Θείας Λειτουργίας των Προηγιασμένων και λαμβάνει ευχαριστιακό χαρακτήρα. Γίνεται η συλλογική ενέργεια της εκκλησιαστικής κοινότητας που αναμένει τον ερχομό του Μεσσία, μέσα από το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Μια ημέρα πείνας, με προσδοκία, ελπίδα για το Θεό.

Διαφορετικό είναι το πνεύμα της ασκητικής νηστείας, γιατί διαφορετικός είναι ο στόχος της. Αποτελεί εφαρμογή των λόγων του Χριστού ότι οι δαιμονικές δυνάμεις που υποδουλώνουν τους ανθρώπους μέσα από τα πάθη τους δεν ξεπερνιούνται χωρίς προσευχή και νηστεία (Ματθ. 17, 21). Στην περίπτωση αυτή, ο σκοπός είναι η απελευθέρωση του ανθρώπου από την παράδοση του πνεύματος στο σώμα[63]. Η ανάγκη να τοποθετηθεί σε θρησκευτική βάση σεβασμού το σώμα, η τροφή και η αξία της για τη ζωή. Εξαιτίας της φύσης και του στόχου της, η άσκηση αυτή απαιτεί επίμονη προσπάθεια και μεγαλύτερο χρόνο, γεγονός που καθορίζει τη φύση, αλλά και τη διαιτητική της πρακτική.

Οι διαιτητικοί κανόνες της ισχύουν και τις Κυριακές της Μεγάλης Σαρακοστής, με την αντίληψη ότι η υποταγή του σώματος στο πνεύμα απαιτεί επιμονή, υπομονή, πειθαρχημένη αποχή από την τροφή και διάρκεια. Η συνεχής κατάσταση πείνας συμβάλλει στην διαρκή υπενθύμιση και συγκέντρωση του νου στο Θεό. Η τροφή λαμβάνεται ως δώρο και μέσα από την προσευχή, την αυτοσυγκέντρωση και τη μνήμη θανάτου ανάγεται σε τροφή του πνεύματος που οδηγεί στη μνήμη του Θεού.

Η τεχνική της ασκητικής νηστείας, αρχικά, καθορίζεται και τελειοποιείται μέσα στη μοναστηριακή παράδοση. Αργότερα περνά στη συνείδηση του πληρώματος της Εκκλησίας και γίνεται αποδεκτή.

Ιστορικά, διακρίνονται δυο περίοδοι που καθορίζουν τη διαμόρφωση του θεσμού. Η πρώτη τοποθετείται κατά το 11^ο με 12^ο αιώνα και η δεύτερη την εποχή τους Οθωμανικής κυριαρχίας[64]. Η αντιμετώπιση των λειτουργικών θεμάτων της Εκκλησίας διακρίνεται στην πράξη του ασματικού και μοναχικού τυπικού[65]. Η ίδια πρακτική ακολουθείται και για το θεσμό της νηστείας. Οι μοναχοί στηρίζονται και καθορίζουν τις λεπτομέριές της αποκλειστικά στα λειτουργικά και κτητορικά τυπικά. Αν και οι ιεροί Κανόνες αναφέρονται στο θεσμό της νηστείας, πολλές φορές τα μοναχικά τυπικά δε συμφωνούν απόλυτα με αυτούς ή και διαφοροποιούνται[66].

Η διαμόρφωση των πρώτων μοναχικών τυπικών εξαρτάται από την πράξη των δύο σημαντικών μοναχικών κέντρων της ανατολής, της μονής του αγίου Σάββα στην Παλαιστίνη και της μονής των Στουδίων στην Κωνσταντινούπολη. Το πρώτο, που βρίσκεται στην έρημο της Παλαιστίνης, διακρίνεται για ασκητικό πνεύμα και αυστηρότητα στο θέμα της νηστεία, το δεύτερο, που ζει και αναπτύσσεται στην πρωτεύουσα της βυζαντινής αυτοκρατορίας, υιοθετεί ελαστικότερες μορφές και πρακτικές της. Μεταξύ του 10^{ου} και 11^{ου} αιώνα εμφανίζεται και σταδιακά επικρατεί το Αγιορείτικο τυπικό. Αυτό θα επηρεάσει τις μονές των δυτικών και βόρειων περιοχών της αυτοκρατορίας, ενώ μετά τη διάλυση της μονής των Στουδίων και το μαρασμό της μονής του αγίου Σάββα συνεχίζει μέχρι και σήμερα να διαδραματίζει το σημαντικότερο ρόλο στην ορθόδοξη εκκλησιαστική παράδοση[67].

[Συνεχίζεται]

[57]Βλ. Γ. ΡΑΛΛΗ - ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων...* Αθήνησι 1852 -1859, τόμος 4^{ος} σελ. 588.

[58]Βλ. Γ. ΒΙΟΛΑΚΗ, *Τυπικό της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας*. Κωνσταντινούπολις 1888, σελ.76

[59]Βλ. Θ. ΓΙΑΓΚΟΥ, «Η νηστεία κατά τους Ιερούς Κανόνες και τα Τυπικά», *Χρονικόν, εισηγήσεις, πορίσματα : Νηστεία και Πνευματική ζωή. Ιερατικό Συνέδριο 1989*, Ιερά Μητρόπολις Δράμας Ελλάδα, σελ. 49.

[60]Βλ. ΙΕΡ. ΑΓΑΠΙΟΥ – ΑΓΙΟΡ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, (επιμ Ιεροκ. Δωροθέου) *Πηδάλιον*. Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 230.

[61]Βλ. Διαταγαί Αποστόλων, *P.G. 1, 1061*.

[62]Βλ. AL. SCHMEMANN, *Μεγάλη Σαρακοστή πορεία προς το Πάσχα*. Μετάφραση Ελένη Γκανούρη. Αθήνα 1981, σελ. 59.

[63]Βλ. στο ίδιο, σελ. 59.

[64]Βλ. Θ. ΓΙΑΓΚΟΥ, ό. π., σελ. 30.

[65]Βλ. στο ίδιο, σελ. 31.

[66]Βλ. στο ίδιο, σελ. 33.

[67]Βλ. Δ. Γ. ΤΣΑΜΗ, *Λειτουργική*. Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 22.

<http://bit.ly/1chNJ0c>